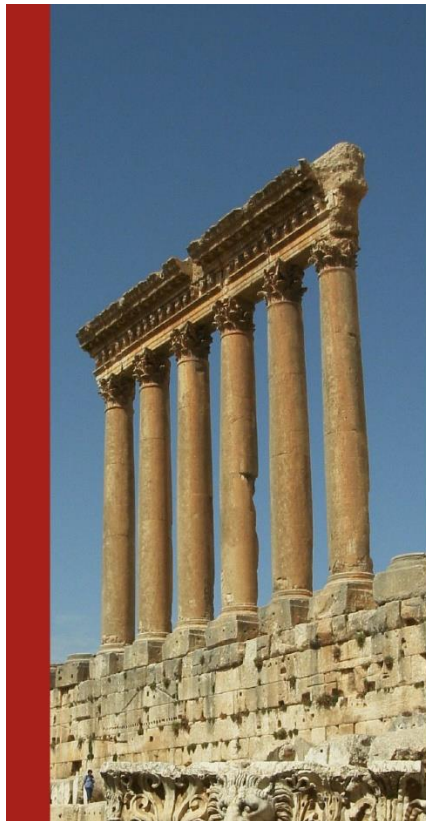

Bijlage bij het hoorcollege *Klassieke oudheid*

KLASSIEKE OUDHEID

EEN HOORCOLLEGE
OVER DE GESCHIEDENIS
VAN DE GRIEKEN EN
ROMEINEN

door Fik Meijer

Inhoudsopgave

[Fik Meijer](#)

Griekse Geschiedenis

- H1. Eenheid in verscheidenheid: de Griekse wereld na de kolonisatie
- H2. Goden uit beeld: de intellectuele revolutie
- H3. Herodotus: de vader van de geschiedschrijving
- H4. Democratie en imperialisme: het Atheense model
- H5. Wijde horizons: Alexander de Grote en het oosten
- H6. Alexandrië: de stad van het hellinisme

Romeinse Geschiedenis

- H7. De *Triumphus*: hoogtepunt van een onderlinge competitie
- H8. De eeuw van revolutie
- H9. Octavianus Augustus: de man van een nieuwe tijd
- H10. Rome: de problemen van een wereldstad
- H11. Keizers sterven niet in bed: de crisis van de derde eeuw
- H12. De plundering van Rome: verval en ondergang van het Romeinse rijk

Jaartallen

[Aanbevolen literatuur](#)

[Colofon](#)

Fik Meijer

Prof. dr. Fik Meijer is emeritus hoogleraar Oude Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en schrijver. Hij heeft talloze artikelen en boeken over de oudheid en aanverwante onderwerpen geschreven. Daarnaast vertaalde hij werk van diverse klassieke auteurs uit het Grieks en Latijn in het Nederlands. Van hem verschenen eerder bij Home Academy de hoorcolleges *Olympische Spelen*, en samen met Herman Beliën en Paul Knevel het hoorcollege *Van Babylon tot New York*.

Synopsis van het hoorcollege *Klassieke oudheid*

Inleiding

De classicus-historicus Fik Meijer behandelt in 12 colleges van 20 minuten enkele kernpunten van de Oude Geschiedenis. Hij wil laten zien hoe de Griekse stadstaten zich ontwikkelden tot steden met een eigen identiteit en een eigen staatsinrichting. Wat ze gemeen hadden was hun cultuur. Maar die gemeenschappelijke beleving stond onderlinge oorlogen niet in de weg. In de vijfde en vierde eeuw v.Chr. waren er heel wat oorlogen tussen de stadstaten, met Athene en Sparta in de hoofdrol. Door de veroveringstocht van Alexander de Grote werden ze opgenomen in de wereld van het hellenisme, de mengbeschaving van oost en west.

De Romeinen hebben die beschaving overgenomen en er hun eigen invulling aan gegeven. Maar voor het zover was, zijn ze een lange weg gegaan. Met vallen en opstaan hebben ze interne en externe problemen moeten oplossen en zijn het pad van de wereldheerschappij op gegaan. De prijs die ze voor hun eerzucht betaalden was het einde van de republiek en de opkomst van 'sterke mannen', met Octavianus Augustus als uiteindelijke overwinnaar en de eerste keizer van het rijk. Twee eeuwen beleefde het rijk een periode van vrede en rust. In de derde eeuw diende het verval zich aan. Toch bleef het rijk nog twee eeuwen bestaan, voordat het als het ware onder zijn eigen gewicht bezweek.

Griekse Geschiedenis

H1. Eenheid in verscheidenheid: de Griekse wereld na de kolonisatie

Tussen 1000 en 700 v.Chr. kreeg de Griekse wereld een ander aanzien. In het bergachtige Griekenland groeiden veel steden tegen hun grenzen aan. Ze konden de bevolkingsgroei niet meer opvangen in het eigen grondgebied. De autoriteiten moesten hun toevloed nemen tot kolonisatie om het bewonersaantal te verkleinen. Veel mensen verlieten hun steden en gingen op zoek naar nieuwe woongebieden. Grieken zwermden uit naar de Zwarte-Zee in het oosten en naar Zuid-Italië, Zuid-Frankrijk en Spanje in het westen. Er ontstonden kolonies, die het evenbeeld waren van de moedersteden van waaruit ze waren gesticht. Zo verbreidde de Griekse cultuur zich over de hele mediterrane wereld. Hoe verschillend al die steden ook waren, hoezeer hun staatsinrichtingen ook uiteenliepen, de bewoners voelden zich met elkaar verbonden in hun Griekse cultuur. Ze spraken dezelfde taal, vereerden dezelfde goden en hadden veelal dezelfde gebruiken. Ze zetten zich sterk af tegen niet-Grieken, die ze barbaren noemden. Dat kwam duidelijk tot uiting bij de grote kransspelen, waarvan de Olympische Spelen de belangrijkste waren. Barbaren mochten daaraan niet deelnemen.

H2. Goden uit beeld: de intellectuele revolutie

De goden speelden in het leven van de Grieken een belangrijke rol. Wie de Ilias en de Odyssee, de schitterende heldendichten van Homerus, leest, komt de goden in al hun uitingen tegen. Zij kiezen partij in de oorlog tussen Grieken en Trojanen, zij beslissen over leven en dood en sturen ziekten naar de mensheid. Andere schrijvers en dichters kenden eveneens grote waarde toe aan mythen, verhalen waarin de goden een dominante rol spelen. In de zesde eeuw kwam er in Milete, een Griekse stad aan de westkust van Turkije, een groep filosofen op die anders tegen de goden aankeek dan voorheen. Zij probeerden een verklaring te vinden voor het ontstaan van de kosmos en beschouwden de in de mythen gegeven verklaringen als onvoldoende. Daarnaast legden ze ook veel nadruk op de empirie en legden verbindingen met de behoeften van de tijd. Zij, en vooral hun navolgers, hebben studies als geografie en medicijnen nieuwe impulsen gegeven. De goden verdwenen niet geheel uit beeld. Met name in de medische wetenschap vonden er combinaties

plaats van rationele en irrationele verklaringen. Ziekenhuizen en tempels voor de god Asclepius lagen naast elkaar. Patiënten die onvoldoende vertrouwen hadden in de geneeskunde wendden zich tot Asclepius om alsnog genezing te vinden.

H3. Herodotus: de vader van de geschiedschrijving

Herodotus wordt gezien als de grondlegger van de geschiedschrijving. Toen hij zijn Historiën schreef had hij nauwelijks bronnen ter beschikking. Hij moest zijn weg geheel zelfstandig zoeken. Het hoofdthema van zijn werk zijn de Perzische Oorlogen (491-479), maar Herodotus doet meer dan alleen een weergave geven van deze confrontatie. Zijn geschiedenis behandelt meer dan alleen de oorzaken, aanleidingen, verloop en afloop van een conflict dat besliste of Griekenland zijn traditionele stadstatencultuur zou behouden of onderdeel zou worden van het Perzische rijk onder de grote koning. Alles wat hem maar enigszins interessant voorkomt neemt hij op in zijn werk. Hij baseert zich op eigen onderzoek ter plaatse, op wat hem onder ogen of ter ore is gekomen en maakt dan zijn afwegingen. Zodoende ontstaat er een boeiend verhaal dat ons inzicht geeft in de menselijke verhoudingen. Toch is er altijd kritiek geweest op Herodotus. Het begon al in de oudheid. Herodotus zou veel zaken hebben verzonnen en geen waarheidsgetrouw beeld hebben geschetst. Zijn opvolger Thucydides, die veel zakelijker te werk is gegaan, kwam er beter van af. Hij schreef over de Peloponnesische Oorlog (431-404), een oorlog die hij als strateeg van nabij heeft meegemaakt. Bij hem geen spannende verhalen over volksgebruiken, maar heldere analyses over de oorlog en de reacties van de mensen daarop. Twee schrijvers, twee stijlen. Allebei de moeite van het lezen meer dan waard.

H4. Democratie en imperialisme: het Atheense model

In 479 v.Chr. waren de Perzische Oorlogen voorbij. De Grieken hadden gewonnen, maar de angst dat de Perzen zouden terugkeren en zich alsnog van Griekenland meester zouden maken, zat er diep in. Om die reden richtten de Atheners de Delisch-Attische Zeebond op, een bondgenootschap van meer dan honderd Griekse steden. Van meet af aan was duidelijk dat de Atheners de baas waren. Zij hadden de meeste schepen (triremen) en dicteerden aan de andere leden het beleid. Geleidelijk werden de bondgenoten steeds meer overheerst door Athene. Schepen van de leider van de bond patrouilleerden in de Aegeïsche Zee om opstandige lidstaten tot de orde te kunnen roepen. Het bondgenootschap werd, wat sommige geleerden een Athenian Empire noemen.

Opvallend is dat de impulsen om de Atheense macht te vergroten, niet uitgingen van de leden van de elite maar van het volk. Athene was een democratie. Alle beslissingen werden genomen in de volksvergadering, waar alle burgers van 18 jaar en ouder hun stem konden uitbrengen. Omdat het merendeel van de burgers arm was, hoopten ze via de Atheense zeemacht op de maatschappelijke ladder te stijgen. De sterkste dienden als roeiers op de vloot, anderen werkten op de werven waar triremen werden gebouwd. In de volksvergaderingen waren ze in de meerderheid en konden de minderheid van de gegoede burgers die weinig zag in dit maritieme imperialisme hun wil opleggen. Zolang het goed ging, konden ze hun plan trekken. Maar toen het door hen doorgedrukte avontuur om Sicilië te veroveren mislukte was het met de radicale democratie gedaan.

H5. Wijde horisonten: Alexander de Grote en het oosten

In 336 v.Chr. werd Alexander, later de Grote genoemd, koning van Macedonië. Kort daarop vertrok hij uit Griekenland voor een van de grootste veroveringstochten uit de geschiedenis, die hem bracht aan de boorden van de Indische Oceaan. Dertien jaar later stierf hij, nog maar 36 jaar oud, in Babylon als de machtigste man op aarde. Wat bezielde een jongeman van in de twintig om met een groot leger het Perzische rijk binnen te trekken? Was het zucht naar avontuur?

Wilde hij de Homerische held Achilles imiteren die ooit de Trojanen schrik had aangejaagd? Wilde hij wraak nemen op de Perzen voor wat ze de Grieken 150 jaar daarvoor hadden aangedaan? Of was hij een idealist die de grenzen tussen de volkeren wilde wegnemen en alle mensen onder zijn leiding wilde verenigen? Het zijn vragen waarover nog altijd wordt gediscussieerd. Feit is dat Alexander een veroveringstocht maakte die de wereld drastisch heeft veranderd. Hij versloeg de Perzische koning Darius en schiep een rijk dat in de oudheid alleen door het Romeinse rijk zou worden overtroffen. In de landen die hij op zijn tocht heeft aangedaan leeft zijn naam nog altijd voort in mythen en sagen.

H6. Alexandrië: de stad van het hellenisme

Na Alexanders dood ontstond er een machtsstrijd tussen enkele van zijn generaals die zich geschikt achtten om hem op te volgen. Meer dan 50 jaar lang waren er oorlogen. Er was een ware wapenwedloop. Te land en ter zee werd er fanatiek gevochten met steeds betere wapens. Uiteindelijk ontstonden er drie grote rijken met als kerngebieden Macedonië/Griekenland, Syrië en Egypte. Hoe verschillend deze rijken ook waren, ze hadden ook veel met elkaar gemeen. Ze werden geregeerd door koningen, de voertaal was Grieks en veel steden leken op de oude Griekse steden. De bekendste stad uit de nieuwe wereld werd het door Alexander de Grote gestichte Alexandrië in de delta van Egypte. Hier kwam de hellenistische wereld samen. De meer dan 400.000 inwoners waren Egyptenaren, Grieken/Macedoniërs en joden, bevolkingsgroepen die hun eigen godsdienst en cultuur hadden. Alexandrië, dat door de dynastie van de Ptolemaeën nadrukkelijk als een centrum van cultuur werd gepropageerd, heeft vele geleerden uit oost en west getrokken, die hier hun ideeën uitwisselden en zo de wetenschap verder hebben geholpen. Wetenschapsgebieden als astronomie, geneeskunde, wiskunde en retorica werden op een hoger plan gebracht.

Romeinse Geschiedenis

H7. De *triumphus*: hoogtepunt van een onderlinge competitie

In 753 v. Chr. werd volgens de traditie Rome gesticht. In het begin was het een stadje zoals de andere in Latium. Maar in de vijfde eeuw trok Rome steeds meer macht naar zich toe. In het midden van de vierde eeuw heerste Rome over Midden-Italië en aan het begin van de derde eeuw werd heel Italië onderworpen. De Romeinse geschiedschrijvers doen het voorkomen dat de Romeinen door anderen waren uitgedaagd, eerst in Latium, vervolgens in geheel Italië en tenslotte in de mediterrane wereld.

Zonder dat ze het zelf wilden hadden ze een groot rijk opgebouwd. De werkelijkheid was anders. Er heerste in Rome een competitieve mentaliteit. Ieder lid van de elite probeerde de beste te zijn. Dat kon op vele terreinen, maar wie zich als bevelhebber onderscheidde had duidelijk een streepje voor. Het resultaat was een oorlogszuchtig gedragspatroon, gericht op de hoogste roem die behaald kon worden: een *triumphus* (triomftocht) voor een aansprekende overwinning. Wie een triomftocht had gehouden, stond op eenzame hoogte. Ook zijn familieleden profiteerden van zijn status. Andere politici streefden eveneens naar de hoogste eer. Maar deze hoogste onderscheiding kon alleen worden verkregen in oorlogen, en dus zochten de Romeinen gelegenheden om oorlogen te voeren op, eerst in Italië en daarna in de hele mediterrane wereld.

H8. De eeuw van revolutie

In de tweede eeuw v. Chr. was Rome de heerser van de mediterrane wereld. Maar de heerschappij had ook zijn keerzijde. De Romeinse maatschappij raakte ontwricht. Talloze boeren die als soldaat aan de expansie hadden bijgedragen zagen na terugkeer dat hun landerijen er verwaarloosd bij lagen. Ze verkochten hun land voor een spotprijs en trokken naar Rome, in de hoop daar een beter bestaan te kunnen opbouwen. Maar ze kwamen van de regen in de drup en leefden vaak onder erbarmelijke omstandigheden. De terugloop van de boerenstand had grote consequenties, voor de

ontheemde boeren, maar ook voor de staat die uit een kleiner reservoir van potentiële rekruten kon putten.

De volkstribunen Tiberius en Gaius Gracchus hebben in 133 en 123 v. Chr. geprobeerd het tij te keren met een landhervormingsprogramma. Maar hun maatregelen werkten averechts, omdat een aantal senatoren er niets voor voelde land af te staan en omdat ze het totaal oneens waren met het voornemen van de Gracchen politiek niet alleen via de senaat maar ook via de volksvergadering te spelen. Het gevolg was een politieke strijd tussen de optimates, de voorstanders van de oude senaatspolitiek en de populares, die besluiten via de volksvergadering wilden nemen. Het was een strijd die eerst met woorden en later met wapens zou worden uitgevochten. Sulla, Marius, Pompeius, Crassus, Caesar, Antonius en Octavianus waren de hoofdrolspelers. Het uiteindelijke resultaat van hun optreden was het einde van de republiek.

H9 Octavianus Augustus: de man van een nieuwe tijd

In 27 v.Chr. werd Octavianus de eerste keizer van het Romeinse rijk, hoewel de Romeinen de titel keizer vermeden en spraken van princeps, de eerste van senaat en volk. Hij ontving de titel Augustus, de 'verhevene', en regeerde 41 jaar, tot 14 na Chr. Met zijn aantreden eindigden de burgeroorlogen en brak er een nieuwe tijd aan. Augustus is de geschiedenis ingegaan als de grote restaurator van de Romeinse staat. Hij hervormde het staatsbestel, richtte leger en vloot opnieuw in en legde de basis voor een stabiel rijk. Augustus' constitutie was van dien aard dat ze in de loop der tijd de meest uiteenlopende kwalificaties heeft gekregen, variërend van een overgang naar een op militaire leest geschoeide monarchie tot een volledig herstel van de oude republiek. Al in de oudheid was men verdeeld. De dichters Vergilius en Horatius, die beiden behoorden tot de kennissenkring van de keizer, beoordeelden zijn optreden positief, de geschiedschrijver Tacitus was een eeuw later veel minder enthousiast en schreef onomwonden dat Augustus de soldaten betoverde met giften, het stadsvolk met graan en iedereen met de geneugten van de vrede. De oude republiek was volgens hem verder weg dan ooit tevoren, omdat de voor de republiek in haar goede tijd zo kenmerkende vrijheid van handelen van de senatoren definitief tot het verleden behoord. De verschillen van mening over Augustus' regeringsvorm duren voort tot de dag van vandaag.

H10. Rome: de problemen van een wereldstad

In de eerste en tweede eeuw na Chr. was Rome een metropool met ongeveer een miljoen inwoners. Rome was het stralend middelpunt van een immens rijk, uit alle rijkdelen werden producten aangevoerd en keizers maakten met schitterende bouwwerken propaganda voor hun beleid. Maar Rome was ook de stad van de grote maatschappelijke tegenstellingen. Er gaapte een enorme kloof tussen een kleine bevoorrechte groep van senatoren en ridders en de grote massa die op of onder het bestaansminimum leefde. Velen van hen waren niet in staat in hun eigen onderhoud te voorzien en waren afhankelijk van ondersteuning door de keizers. Tussen de 150.000 en 200.000 proletariërs ontvingen maandelijks een portie graan.

Meer dan 70 procent van de bevolking stamde af van mensen die gedwongen (als slaaf) of vrijwillig naar Rome waren gekomen. Zij deden het op de arbeidsmarkt over het algemeen beter dan veel autochtone Romeinen die gewend waren aan de patroon-cliënt verhouding met leden van de senatoriale elite die hen een minimale bestaanszekerheid had opgeleverd. In de keizertijd was daarvan geen sprake meer, omdat hun politieke positie was verzwakt en de keizer de enige echte patroon van het volk was. De armste Romeinen moesten meer voor zichzelf zorgen. De meesten slaagden er niet in zich op te werken en begonnen te morren dat vreemdelingen een streepje voor hadden en de baantjes wegkaapten. Sommige Romeins schrijvers deelden de bezwaren van de proletariërs en schreven satiren tegen de vreemdelingen. Maar, en dat moet je de Romeinen nageven, tot massale onlusten is het nooit gekomen.

H11. Keizers sterven niet in bed: de crisis van de derde eeuw

In de derde eeuw kwam het Romeinse rijk in een neergaande spiraal terecht. Aan de grenzen doemden steeds meer volkeren op die tot het Romeinse rijk toegelaten wilden worden. De Romeinen hadden geen afdoende antwoord op de dreigingen. De legers waren niet in staat de barbaren definitief een halt toe te roepen, maar ondanks hun geringe successen stelden ze wel steeds hogere financiële eisen. De kosten voor het leger hadden een vertragende werking op de economische ontwikkeling. Productie en handel liepen terug, omdat het bevolkingsaantal was teruggelopen als gevolg van epidemieën en oorlogen. De consequentie was dat hogere belastingen door minder mensen moesten worden opgebracht, wat leidde tot ontduiking van de belastingen. Om toch aan de benodigde belastingen te komen, werd een ambtenarenapparaat in het leven geroepen dat de mensen met harde hand dwong aan hun verplichtingen te voldoen.

De situatie werd nog verwarder omdat er keizers op de troon kwamen die nauwelijks een band met Rome hadden. In de voorgaande eeuwen voelden keizers zich betrokken bij het wel en wee van Rome en hadden ze in samenwerking met de senatoren een beleid uitgestippeld, in de derde eeuw werden keizers door de legers aan de macht geholpen voor wie Rome niet meer dan een idee was. Een aantal van hen had Rome nooit gezien. Voor hen was het Romeinse rijk de soldatenwereld waarin ze groot geworden waren. In de jaren 235-238 waren er 25 keizers en even zoveel troonpretendenten. Ze kwamen bijna allemaal door geweld om het leven. Rond 260 verkeerde het rijk op een dieptepunt en leek het er even op dat het niet lang meer zou blijven bestaan. Het is te danken aan de keizers Diocletianus en Constantijn, dat het tij (tijdelijk) kon worden gekeerd. Met een hard politiek, militair en economisch hervormingsprogramma hebben ze het Romeinse rijk een ander aanzien gegeven. Er ontstond een staat die nog maar weinig gemeen had met het Romeinse rijk uit de bloeitijd.

H12. De plundering van Rome: verval en ondergang van het Romeinse rijk

In de meeste geschiedenisboeken wordt het jaartal 476 beschouwd als een keerpunt in de geschiedenis. In dat jaar werd de laatste keizer Romulus Augustulus afgezet door Germaanse soldaten en vervangen door Odoaker, die zich 'koning van de Germanen in Italië' liet noemen en uit naam van de keizer van het Oost-Romeinse rijk in Constantinopel regeerde. Het is maar de vraag of veel inwoners in Rome en Italië iets van de omwenteling hebben gemerkt, gewend als ze waren aan Germaanse generaals in dienst van de keizers.

Een gebeurtenis die hen als een mokerslag moet hebben getroffen was de inname van Rome door de Visigoten in 410. Het was 800 jaar geleden dat Rome was ingenomen door de Galliërs. Toen was Rome nog in opkomst en kon de schade snel worden hersteld, nu hersteld, nu ging er een schokgolf door het Romeinse rijk dat de hoofdstad van het imperium Romanum was gevallen.

De inname van Rome past in de geschiedenis van het krimpende rijk. In de tweede helft van de vierde eeuw kraakten de grenzen en drongen op vele plaatsen Germaanse stammen in het rijk door. Omdat de Romeinse legers in 378 bij Adrianopolis een vernietigende nederlaag leden, maakten de keizers de afspraak dat ze onder eigen wetten zouden mogen leven, in ruil voor de toezegging dat ze de grenzen tegen andere indringers zouden verdedigen. Het systeem heeft niet echt gewerkt. De stammen drongen steeds dieper het rijk binnen en vestigden zich in landen die heel ver van de grenzen lagen. Zo ontstonden de Germaanse staten en deden de Middeleeuwen hun intrede.

Jaartallen

Griekse geschiedenis (alle jaartallen voor Christus)

ca.1100	Dorische volksverhuizingen
ca. 800-550	Griekse kolonisatie
6de eeuw	Intellectuele revolutie in Milete
509	Democratische hervormingen in Athene
491-479	Perzische oorlogen
490	Slag bij Marathon
480	Slag bij Salamis
ca, 484-420	Herodotus
ca 455-400	Thucydides
ca 430-354	Xenophon
477	Delisch-Attische Zeebond
431-404	Peloponnesische Oorlog
429	Pericles sterft aan de pest
359-336	Philippus II van Macedonië
336-323	Alexander de Grote
331	Stichting van Alexandrië
323-276	Oorlogen tussen Alexanders opvolgers
148-146	Macedonië en Griekenland provincies van het Romeinse rijk
64	Syrië bij het Romeinse rijk
31	Egypte bij het Romeinse rijk

Romeinse geschiedenis (jaartallen voor en na Christus)

753	Stichting van Rome
509	Einde van de koningstijd
387	Verovering van Rome door de Galliërs
341	Eerste Samnietische Oorlog
327-304	Tweede Samnietische Oorlog
ca 270	Rome heerser over Italië
264-241	Eerste Punische Oorlog
218-201	Tweede Punische Oorlog
148-146	Macedonië, Griekenland en Africa worden provincies
133	Landhervormingen van Tiberius Gracchus
87	Strijd tussen Marius en Sulla
49-46	Strijd tussen Caesar en Pompeius
44	Caesar vermoord
44-31	Aanloop naar het principaat; strijd tussen Octavianus en Antonius
27 v.Chr-14 na Chr.	Octavianus Augustus
14-192	Bloeitijd van het principaat
193-235	Overgangstijd
235-284	Soldatenkeizers
260	Valerianus gevangen genomen door de Perzische koning Shapur
284-305	Diocletianus
306-337	Constantijn
378	Slag bij Adrianopolis

379-395	Theodosius
395-423	Honorius
410	Plundering van Rome door de Visigoten
455	Plundering van Rome door de Vandalen
476	Odoaker koning van de Germanen in Italië

Aanbevolen literatuur

H. Beliën & Fik Meijer, *De oude geschiedenis in een notendop*, Amsterdam 2005, vierde druk

F.G. Naerebout & H.W. Singor, *De Oudheid. Grieken en Romeinen in de context van de wereldgeschiedenis*, Baarn 1995 (of latere druk)

S. Pomeroy (e.a), *A Brief History of Ancient Greece. Politics, Society, and Culture*, New York - Oxford, 2004

F.W. Walbank, *The Hellenistic World*, Glasgow 1981 (of latere druk)

P. Jones & K. Sidwell (eds.), *The World of Rome. An introduction to Roman Culture*, Cambridge 1997

S. Usher, *The Historians of Greece and Rome*, Londen 1969

F. Meijer, *Macht zonder grenzen. Rome en zijn imperium*, Amsterdam 2005

Boeken van Fik Meijer

Gladiatoren, ISBN: 90 253 3404 0

Keizers sterven niet in bed, ISBN: 90 253 3415 6

Paulus' zeereis naar Rome, ISBN: 90 253 3396 6

Vercingetorix. De mythe van Frankrijks oudste held, ISBN: 90 253 3410 5

Wagenrennen, ISBN: 90 253 3414 8

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave Home Academy Publishers
Middelblok 81
2831 BK Gouderak
Tel: 0182 – 370001
E-mail: info@home-academy.nl

Opname Sandro Ligtenberg (Amsterdam, 3 & 10 mei 2005)
Stem Inleiding F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek Intro Cok Verweij
Mastering Frits de Bruijn
Vormgeving Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2005 Home Academy Publishers B.V.
ISBN 978 90 8530 943 7
NUR 683, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.